

AUTOORGANITZACIÓ COL·LECTIVA

ELEMENTS D'UN CANVI DE PARADIGMA

EDURNE BAGUÉ

En els darrers anys podem observar com les iniciatives d'autogestió augmenten i proliferen ampliant els àmbits i l'espectre social i cultural sobre el qual incideixen. En paral·lel a aquest procés, es produeix un debat complex en torn la noció de públic, el paper de l'Estat i la democràcia.

En aquest article s'assenyalen alguns elements claus per comprendre la relació entre ambdós processos i l'abast que pot arribar a tenir l'autoorganització col·lectiva, tot assenyalant-ne alguns riscos i potencialitats. Els debats són intensos i profunds i escapen l'abast de les següents línies, en aquest sentit es dibuixen algunes pinzellades.

Sostenibilitat de la vida i Estat del Benestar

Cada vegada som menys les persones que recordem un Estat del Benestar que semblava que anava a més. Un Estat que tenia com a projecte el benestar dels seus habitants, de manera integral, això és, procurant els drets i els serveis des d'una perspectiva universalista. És a dir, serveis públics i de qualitat, on democratitzar s'associava a universalització de l'accés als drets i els serveis per garantir-ne la igualtat entre les persones.

Durant la dècada del anys noranta va començar a expandir-se la perspectiva neoliberal de les ad-

ministracions públiques i la prestació de serveis. Entrava a l'equació de la prestació la eficiència entesa en termes quantitius i de rendiment (ràtios de persones ateses i reducció de la despesa), o com se sol dir, en termes *economicistes*. Així mitjançant el desenvolupament i articulació de diferents dispositius es va procedir a la remodelació de l'administració i el sentit mateix de les institucions públiques, obrint la porta a la externalització de serveis, popularment, privatització. Una privatització que acaba afavorint un aprofundiment deshumanitzat del tracte i les prioritats en la prestació dels serveis, la concentració d'aquests recursos en poques mans, és a dir, concentració de capitals a poques empreses (sovint grans grups corporatius i llurs filials). Mica en mica, s'havia generalitzat l'empobriment econòmic amb les afectacions que comporta sobre les relacions i la qualitat de vida, ja sigui emocional, social, o econòmica i que reverteixen en la pèrdua de drets bàsics per la vida digna.

El punt d'inflexió que va suposar la crisi del 2009 a Catalunya i Estat Espanyol és important ja que arran la crítica sobre la privatització de serveis van agafar volada nous àmbits de reflexió, com el pes de la comunitat i els límits de l'individu. Així expressat sembla poca cosa, però no podem comprendre els debats actuals entorn allò públic, les administracions i el paper de les comunitats sense situar aquest moment històric, tant social, com cultural, com polític, com econòmic. La crisi de la Covid19 ha contribuït augmentant la presència del paper de les xarxes d'ajuda mútua, en el dia a dia, per sostenir i garantir les condicions mínimes per una vida digna de moltes persones. En ambdós casos, la pauperització de les condicions de vida del conjunt de les persones s'ha vist agreujada.

D'aquesta manera ens situem en el present, on la sostenibilitat de les vides ha estat possible gràcies a l'autoorganització col·lectiva i les xarxes d'ajuda mútua.

Autoorganització col·lectiva i redefinició d'allò públic

Amb el transcurs dels anys, el punt d'inflexió que es va produir en torn l'any 2010 (2009 la Crisi, 2011 el 15M, eleccions municipals del 2015), es confirma la hipòtesi de la seva transcendència. L'autoorganització, l'autogestió i les xarxes d'ajuda mútua han esdevingut les eines, que han contribuït de forma significativa, en el sosteniment de la vida digna del conjunt de les persones. Les pràctiques i coneixements acumulats en el passar dels anys, a partir d'un gran conjunt de projectes en els circuits alternatius estan agafant importància. Han mostrat tenir capacitat per resoldre situacions complexes en els espais de la vida quotidiana, allà on l'Estat no hi arriba (ni ha arribat mai). Espais que han agafat visibilitat, però no són nous. Pràctiques que tampoc són noves, però que agafen volada i comencen a popularitzar-se. Xarxes que surten de la marginalitat per esdevenir claus de volta i dispositius catalitzadors. Una cultura que posa al centre la capacitat de l'autoorganització col·lectiva com una eina cabdal en la garantia de drets i necessitats bàsiques.

Les noves coordenades per pensar propostes busquen aprofundir en la cura, en la qualitat i en el treball col·lectiu com a eixos rectors per a la sostenibilitat de la vida. Així doncs, les epistemologies procedents dels feminismes, tant del nord (Haraway, Butler, Pérez Orozco, L. Gil Herrero entre d'altres), com del sud global (Shiva, Puleo) ja no són elements secundaris, sinó axiomàtics. La relació amb el medi ja no és quelcom de més a més, sinó part de l'epicentre a partir del qual treballar. Ambdues línies contenen de manera inherent

alguns principis compartits com la interdependència entre les persones, subjectes i objectes, el valor de la cura, sistemes institucionals basats en allò col·lectiu amb pràctiques de radicalitat democràtica, sistemes relacionals que parteixen del respecte mutu, la no dominació, el bon tracte i la reciprocitat. La comprensió de les comunitats com quelcom dinàmic, plural i divers.

En aquest context les definicions fetes per autors com Castoriadis¹ sobre autodeterminació i institució o Deleuze² i el concepte rizoma comencen a trobar un escenari que ens permet el seu desenvolupament i concreció des de les pràctiques. Aquest és el cas també dels comuns i els nous debats al seu torn. En els darrers anys s'ha parlat molt de comuns urbans (Harvey), els comuns digitals, o al voltant del coneixement lliure i el sorgiment del concepte *Creative Commons* (Helfrich i Bollier³, Ostrom⁴), on s'emfatitza i enriqueix la mirada complexa sobre els comuns. Obre la porta a comprendre'ls no només com a recursos finits i tangibles, amb una qualitat material i objectiva, ampliant la mirada sobre la cosa comuna com un espai de relacions. Al seu torn De Angelis, Federici, i Laval i Dardot permeten ampliar cap a les dimensions epistemològiques i Méndez de Andes⁵ obre cap a la relació amb allò públic.

En paral·lel, des de la gestió comunal dels recursos, s'avança vers una perspectiva àmplia i complexa des de la qual es comença a definir com bastes trames de relacions socials, imbricades en un complex camp de forces on es conjuguen aspectes econòmics i ecològics, jurídics, polítics, relacions de parentiu, creences i un ethos o economia moral particular que defineix drets i deures en les relacions de reciprocitat⁶.

Així doncs, ens trobem immerses davant de la redifinició d'allò que s'entén per públic, que ja no és monopoli de l'Estat, sinó que inclou indefectiblement les comunitats, les relacions i les xarxes com a proposta d'estructura institucional. Això ens obliga a posar el focus en el paper de l'autoorganització col·lectiva en aquest nou escenari, no només com un oposat o alternativa a allò públic, sinó com a part mateixa d'allò públic.

Alguns aspectes que cal destacar

Arribats a aquest punt, convé puntualitzar alguns aspectes, com ara potencialitats, riscos i aspectes a tenir en compte.

Comencem per les *potencialitats*; una societat autoorganitzada compta amb elements que la doten de dinamisme per l'adaptació de les mesures, accions o respostes a partir de les necessitats imperants en cada moment. Això es tradueix en

índex d'encert en les mesures, però també en capacitat de resiliència, ja que compta amb les eines i mecanismes per actuar i prendre la iniciativa pertinent en cada moment.

Alhora, aquestes propostes es fan fortes en la seva capacitat d'incidir en els espais de la quotidianitat i àmbits veïnals, comunitaris i col·lectius. La micropolítica de la cura diària en tots els seus vessants. Les propostes basades en l'autogestió i autoorganització col·lectives afavoreixen l'aprenentatge de les limitacions que comporta una autopercepció com individu aïllat i autosuficient, per posar en valor la pròpia fragilitat i el pes de la pertinença a les xarxes. Per tal que això funcioni, és imprescindible tenir en compte la importància dels equilibris, la cura i les responsabilitats.

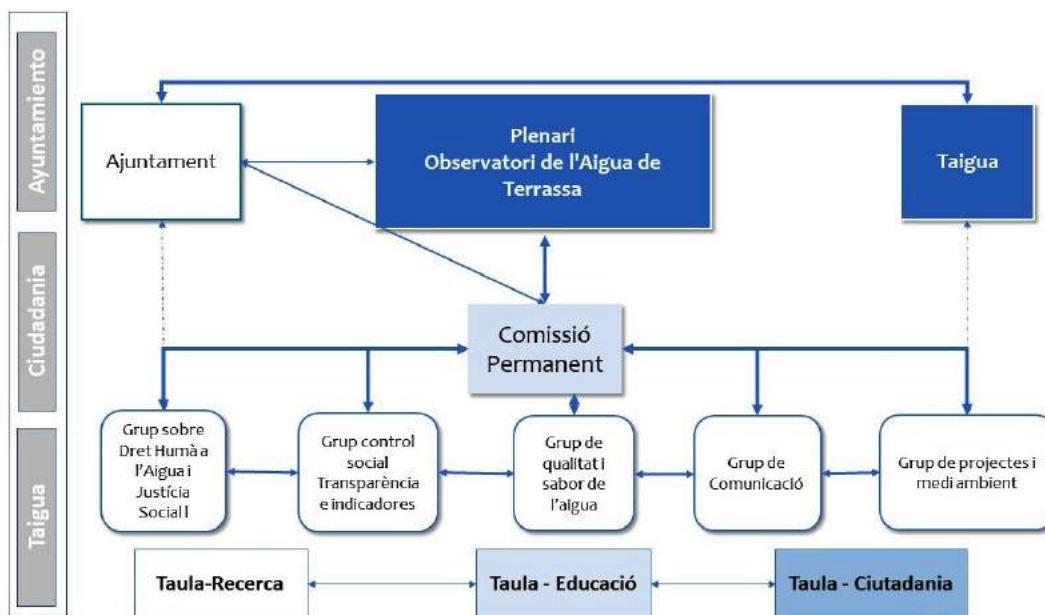
Ara bé, aquests sistemes si es queden en l'esfera de l'alteritat, es debiliten a ells mateixos perquè limiten la seva capacitat d'incidència i abast. En aquest sentit, les noves propostes d'estructures híbrides busquen confluència de potencials (Estat i autoorganització col·lectiva).

Tota expansió normalitzadora comporta els seus riscos, sobretot quan hi intervé l'Estat i en sistemes socials profundament fonamentats en l'Estat, l'individu i la demanda. Sistemes que han estat desproveïts estructuralment de les seves estructures col·lectives. Dit d'altra manera, allà on no hi ha ni un imaginari potent i viu de pràctiques i sistemes organitzacionals transversals, col·lectius i comunitaris, el risc de la perversió i la tergiversió en la comprensió i l'aterratge de l'autogestió i l'au-

toorganització, és molt elevat. Per exemple, en les societats urbanes del nord global.

En aquests contextos podem observar que la proliferació de programes pot estar contribuint en desdibuixar el component transformador de fons, caient en formes i aparença amb poca incidència de transformació estructural. Per tant, les apostes institucionals són altament representatives del paper clau que l'autogestió té reservat en la nova concepció d'allò públic. Però pel camí, pot acabar diluint-se tant el sentit mateix de la proposta, que en quedi un embolcall, però no allò que la defineix en tota la seva potencialitat.

Per aquest motiu val la pena posar sobre la taula alguns *aspectes a tenir en compte*. En primer lloc, que les noves iniciatives híbrides sorgides (públic-comunitàries o de comunalització) es proposin que el manteniment del control sobre el bé i recurs concret romangui en mans de les pròpies comunitats. Que sobretot no es tracti de processos tutelats des de l'administració. Per tant, és important comptar, i no renunciar a tenir, una capacitat forta d'estructura i d'autoorganització i un programa amb objectius propis per tal de poder establir una relació des de l'autonomia que permeti corregir les diferències en les quotes de poder entre els diferents actors. Per tant, no poden ser processos tutelats, sinó que han de ser autònoms i emancipatoris fonamentats en una visió col·lectiva i relacions basades en el respecte. Així és com ens trobem en un escenari on s'han ampliat i assumit major complexitat conceptes com

Estructura organitzativa de l'Observatori de l'Aigua de Terrassa (OAT).

gestió comunitària, públic-comunitari, participació ciutadana o presa de decisions.

Govern de l'aigua i impuls de l'economia

Per plasmar dos petits exemples, malgrat en el context català hi ha una basta riquesa de casos i pràctiques, es presenten dos casos que permeten veure la diversitat. D'una banda, una iniciativa promoguda per la pròpia ciutadania i que normativament l'autogestió es mou en el marc de la participació ciutadana. I per l'altra, un exemple impulsat per la pròpia administració que busca promoure l'autogestió i que es mou en el marc normatiu de l'economia social. Ambdós casos mereixen molt més espai i aprofundiment donada la complexitat i el nivell de contradiccions inherents, però aquí exposem alguns elements centrals.

Observatori de l'Aigua de Terrassa (OAT)

[L'Observatori de l'Aigua de Terrassa \(OAT\)](#)⁷ és un òrgan vinculat a l'espai de presa de decisions del servei municipal d'aigua. Aquest òrgan és fruit d'un procés impulsat i creat per la ciutadania organitzada –Taula de l'Aigua– que entenia el procés de remunicipalització del servei com una oportunitat per promoure la transformació social i institucional des de la premissa de l'aigua com a bé comú. Per tant, associada a la sostenibilitat social i ecològica, però sobretot, basada en un model de presa de decisions col·lectiu.

El cas de l'OAT és dels més rellevants per observar pràctiques de redefinició d'allò públic des del comú (Bagué⁸, Bagué a Mendez de Andes et al.⁹). El seu punt fort rau en què es crea un espai

autoorganitzat amb objectius propis i projecte propi que busca treballar de forma conjunta amb l'administració i l'operador públic que gestiona el servei. Ha aconseguit ampliar la complexitat sobre l'aigua aconseguint fites importants de comprensió sociocultural de l'aigua que sobrepassen la gestió de l'aigua com a recurs.

En els primers anys no es podia concebre que la ciutadania també comptés amb coneixement vàlid per innovar i millorar la prestació del servei. Actualment es compta amb diferents resultats que constaten que, gràcies a un dispositiu com l'OAT, el servei ha guanyat en qualitat perquè permet arribar on l'administració per si mateixa no pot.

Un aspecte clau que cal destacar és que entre les funcions de l'OAT hi ha la definició de la política pública de l'aigua, amb els objectius, les línies estratègiques i els plans de treball. Per tant, sobrepassa les funcions generals de recomanar i vetllar, per passar a ser actor participatiu de la creació de la política pública relacionada amb l'aigua.

La gran debilitat de l'OAT és la manca d'una xarxa d'estructures veïnals i comunitàries que puguin dotar de major solidesa social. Aquest punt depèn d'una banda, de la labor que des de l'OAT puguin desenvolupar entre actors socials de la ciutat. Però amb tot i això, tindria un topall que escapa a l'OAT, ja que té a veure amb un salt d'escala a nivell de profunditat transformadora: la possibilitat de generar eines que en facilitin la participació comunitària més enllà del voluntariat.

Què és el programa Comunalitats urbanes?

És una iniciativa del Departament d'Empresa i Treball que vol impulsar una organització més justa de l'economia amb la creació i l'enfortiment dels béns comuns. El seu objectiu és fomentar les xarxes de suport mutu i els projectes econòmics arrelats al territori.

[Saber-ne més](#)

Captura de pantalla de la web de Comunalitats. Font: <https://comunalitats.cat/>

Comunalitat del Güell (Girona)

Es tracta d'una iniciativa sorgida en el marc del programa impulsat per la Generalitat de Catalunya, arran de la Covid19 i el paper que van tenir les xarxes d'ajuda mútua. El programa es promou des de la Direcció General d'Economia Social i Tercer Sector i es compon d'un total de **22 comunalitats**¹⁰ urbanes en el conjunt del territori català.

La particularitat central d'aquest programa rau en què la clau per la millora de l'economia local és la comunitat. Per això es basa en els béns comuns i el foment de projectes d'ajuda mútua com pilars per l'impuls econòmic. Això és així perquè s'entén economia com el conjunt d'accions i relacions que duem a terme per obtenir tot allò que necessitem per viure (sigui amb diners o sense). Això vol dir, que es promouen iniciatives que han de poder mantenir-se per elles mateixes, i per tant, comptar amb prou persones així com recursos materials necessaris per a la seva durabilitat i implementació.

Per aquest motiu els projectes donen resposta a una necessitat, són col·lectius (implicació de més de tres actors diferents) i busquen la durabilitat i la sostenibilitat. Per això les activitats que es fan són formacions orientades a la inserció laboral o bé la promoció de projectes cooperatius i la creació de xarxes d'ajuda mútua.

A partir d'aquí, concretament a la Comunalitat del Güell, un dels trets que la defineix és la manera de treballar, sempre col·lectiva i transversal. Es treballa de costat amb els agents de canvi per donar la seguretat necessària per arrencar i impulsar des de l'autonomia i el foment de projectes propis enxarxats els uns amb els altres. Després es deixa volar els projectes perquè puguin caminar sols. Per això la metodologia es basa en l'impuls de l'ajuda mútua i l'acompanyament. Un suport mutu entès com el treball en equip i enxarxament de la ciutadania per donar respostes

A dalt, Xarxa de comunalitats.

A baix, assemblea juliol 2023. Recull activitats (diagnosi joves, passejada, muntatge cartells). Fotos: Edurne Bagué.

col·lectives amb la creació d'estructures populars d'autogovern, compartint la informació i col·lectivitzant les decisions. Una eina per a subsistir i fer front a les dificultats i les crisis, tenint en compte el col·lectiu i no l'individu, sent coneixedores de les necessitats del nostre entorn.

Conclusions/Tancament

Hi ha implícits dos aprenentatges en el procés exposat. D'una banda, la desarticulació comunitària que ens va fer ser compresos i viscuts com indi-

vidualitats autosuficients, i alhora profundament dependents dels serveis públics. Per l'altra, la importància de les pràctiques d'autogovern col·lectiu i el paper de les persones en la presa de decisions i en la creació de les polítiques públiques. Transitar de la delegació a la proactivitat col·lectiva.

No només l'Estat del Benestar no tornarà, sinó que, independentment d'això, les comunitats no poden quedar relegades de l'exercici de la presa de decisions. Observem doncs, que s'ha produït una transició del terme democràcia, que ara es comprèn en el marc de la presa de decisions, l'autogestió i la gestió comunitària que s'observa en processos i dispositius com la participació de la ciutadania, els processos de cocreació, la implicació en la coproducció de les polítiques públiques, el paper dels actors locals i comunitaris en la gestió dels espais i equipaments o la implementació d'observatoris ciutadans de l'aigua, entre d'altres, obrint noves concepcions d'allò públic.

Es confirma d'aquesta manera el procés de redefinició d'allò públic, que cada vegada més parteix i avança des de les pràctiques i valors de l'autogestió i autoorganització col·lectiva, com ho són els propis mecanismes de presa de decisions i creació dels objectius i línies de treball.

Notas

1. Castoriadis, Cornelius. *Un mundo fragmentado*, Buenos Aires, Altamira, 1997, Poder, política, autonomía. https://ilusionismosocial.org/pluginfile.php/1000/mod_resource/content/2/castoriadis.PDF
2. Deleuze, Gilles; Guattari, Felix (1977) *Rizoma: Introducción*. Valencia: Pre-Textos.
3. Bollier, David; Helfrich, Silke.(2012) *The Wealth of the Commons: A World Beyond Market & State*, Levellers Press. 71 South Pleasant Street, Amherst,
4. Ostrom, Elinor (2000) *El gobierno de los bienes comunes. La evolución de las instituciones de acción colectiva*. FCE.
5. https://commonsopolis.org/wp-content/uploads/2021/06/Codigos-comunes-urbanos_2021.pdf
6. Montesinos Llinares L. (2015). La antropología y el derecho ante los fenómenos posesorios: entre la comunidad y la propiedad. *Revista de Antropología Social*, 24, 53-81. https://doi.org/10.5209/rev_RASO.2015.v24.50643
<https://revistas.ucm.es/index.php/RASO/article/view/50643>
7. <https://www.oat.cat/>
8. Bagué, Edurne. «La remunicipalització de l'aigua en el marc de la redefinició de la democràcia. El cas de Terrassa». *Clivatge. Revista d'estudis i testimonis sobre els conflictes i els canvis socials*, 2020, Núm. 8, p. 134-190.
9. Ana Méndez de Andrés, David Hamou y Marco Aparicio (eds.) *Códigos comunes urbanos Herramientas para el devenir-común de las ciudades*. https://commonsopolis.org/wp-content/uploads/2021/06/Codigos-comunes-urbanos_2021.pdf
10. <https://comunalitats.cat/>

NOTA SOBRE L'AUTORA

Edurne Bagué, Doctora en Antropologia Social pel CIESAS Ciudad de México, Membre de la Càtedra UNESCO de Desenvolupament Humà Sostenible, Universitat de Girona, i Coordinadora i impulsora de la Comunalitat del Güell.